

Rozdział / Розділ / Chapter

XVII

Rola mediów w realizacji radzieckiego i nazistowskiego reżimu
we Lwowie w latach 1939-1941

Роль преси у впровадженні більшовицької та нацистської влади на
території Львова у 1939-1941 рр.

Role of the media in the implementation of the Soviet and the Nazi regime
in the city of Lviv in 1939-1941

Oksana Salata (Салата Оксана)*

Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

Abstrakt: Zapropnowany jest nowy przegląd koncepcji wydarzeń XX wieku ujętych przez pryzmat procesów politycznych i informacyjnych, którego celem jest pokazanie pełnego obrazu wydarzeń historycznych, które miały miejsce w Europie Środkowej i Wschodniej. W badaniach wydarzeń II wojny światowej, które miały miejsce w Galicji Wschodniej w latach 1939-1942, ujęto politykę rzecznictwa administracji okupacyjnej ZSRR i nazistowskich Niemiec. Analizie poddano wpływgazet i czasopism traktowanych jako narzędzia propagandy na umysły mieszkańców Lwowa. Porównano dwa czasopisma, działające w różnych okresach II wojny światowej i w dwóch odmiennych systemach politycznych, które rządziły w latach 1939-1941 we Lwowie. Stwierdzono, że sposób tworzenia gazet i ich kolportowania oraz zestaw technik i metod oddziaływania na ludność w obu reżimach były podobne. **Słowa kluczowe:** Galicja Wschodnia; Lwów; Reżim sowiecki; Nazistowskie władze okupacyjne; Czasopisma; Gazety; Technologia informacyjna; Propaganda.

Анотація: Запропоновано нову концепцію розгляду події XX століття через призму політичних та інформаційних процесів з метою відтворення повної картини історичних подій, що відбувалися на території Центральної та Східної Європи. Досліджуючи події Другої світової війни, що відбувалися на території Східної Галичини у 1939-1942 рр. ми врахували інформаційно-пропагандистську політику радянського Союзу та окупаційної адміністрації нацистської Німеччини. Показано роль періодичних видань у встановленні радянського та нацистського режиму у Східній Галичині, використання газет і часописів як інструменту пропаганди

* Corresponding author: o.salata@kubg.edu.ua

© 2019 Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. All rights reserved

та впливу на свідомість жителів Львова. Здійснено порівняння двох періодичних видань, що функціонували у різні періоди Другої світової війни як видавничий орган двох тоталітарних режимів, що панували у 1939-1941 рр. на території міста Львова. Виявлено, що система формування матеріалу газет та його подачі читачу обома режимами мало чим відрізнялася, оскільки обидві окупаційні адміністрації використовували подібні інформаційно-пропагандистські технології та методи впливу на населення. **Ключові слова:** Східна Галичина; Львів; Радянський режим; Нацистська окупаційна влада; Періодичні видання; Газети; Інформаційні технології; Пропаганда.

Summary: In the paper a new concept of presenting the 20th century events of the twentieth century, as seen in the light of political and informational processes is put forward. The goal is to show a comprehensive picture of historical events that occurred in Central and Eastern Europe. Analysing the events of World War the Second that took place in Eastern Galicia in the years 1939-1942, we have included information policy of the Soviet Union and the Nazi Germany on the occupied territories. The role of periodicals in setting of the Soviet and the Nazi regimes in Eastern Galicia is shown and the use of newspapers and magazines as a tool of propaganda and exerting influence on the minds of Lviv citizens is presented. Two periodicals in different periods of the Second World War are compared as examples of publishing strategies of the two totalitarian regimes in the city of Lviv in the years 1939-1941. The claim is that as far as the content of newspapers and its presentation to the reader are concerned, both of regimes hardly differed, since both administrations used similar advocacy techniques and methods of influence on the population. **Key words:** Eastern Galicia; Lviv; Soviet regime; Nazi occupied administration; Periodicals; Newspapers; Information technologies; Advocacy.

Введення. Ми живемо у світі, де у міждержавних та людських стосунках важливу роль відіграє інформація. Зокрема інформаційна політика держав та урядів. Сучасному історику події ХХ століття необхідно розглядати через призму тих політичних та інформаційних процесів, що відбувалися у досліджуваній період. Зокрема, якщо ми досліджуємо події Другої світової війни, що відбувалися у Східній Галичині у 1939-1942 рр. ми повинні враховувати яку інформаційно-пропагандистську політику проводила нацистська Німеччина та Радянський Союз на окупованих територіях.

Наразі, важливим, на нашу думку, є питання встановлення радянського та нацистського режиму у Східній Галичині. У цьому контексті пропонуємо розглянути роль преси у впровадженні

більшовицької та нацистської влади на території Львова у 1939-1941 рр.

Предметом нашого дослідження стали матеріали газет «Вільна Україна» та «Львівські вісті», що видавалися відповідно у 1939-1940 рр., 1941 р. Саме на прикладі цих видань ми спробуємо показати періодичні видання як інструмент інформаційної політики спочатку радянської, потім нацистської влади на окупованих територіях Східної Галичини. Процес зайняття території Східної Галичини, зокрема й Львова радянськими на німецькими військами у 1939 та 1941 роках став предметом уваги не лише вітчизняних, а й зарубіжних істориків. Його особливості розкрито у працях українських, польських вчених, які переконливо доводять, що сталінський режим здійснював радянізацію Західноукраїнських земель за моделлю СРСР. Він представляв собою комплекс політико-правових, соціально-економічних, культурно-освітніх і репресивно-каральних заходів, спрямованих на державно-політичну інкорпорацію приєднаних прикордонних територій. Окремі вітчизняні історики у своїх дослідженнях відобразили систему насадження в регіоні радянського режиму, що супроводжувалося розгортанням масових репресій і депортацій.

Протягом останніх десятиліть дослідження історії дистрикту Галичина на основі широкої джерельної бази в Україні здійснювали науковці А.В. Боляновський, В.А. Офіцинський, Г.В. Стефанюк, С.С. та інші. У своїх працях вони висвітлювали соціальні, освітні, економічні аспекти політики нацистської окупаційної влади на території Східної Галичини, діяльність громадських організацій.

А. В. Боляновський більше зосереджував увагу на військово-політичних питаннях, особливостях національної політики нацистської влади. Діяльність періодичних видань розглядав лише опосередковано, як засіб, який, певно мірою, відобразив окремі військово-політичні події і заходи окупаційної адміністрації^{1 2}. Періодичні видання як засіб

¹ А. В. Боляновський, *Німецька пропаганда серед вихідців із СРСР у німецьких військах у 1942–1944 рр.*, „Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, факультет

пропаганди вчений не розглядав.

Г. В. Стефанюк, досліджуючи нацистський окупаційний режим у Галичині розкрила також діяльність громадських організацій та політику Третього рейху щодо майбутньої української державності в умовах обмежених можливостей. Досліджуючи окремі періодичні видання вона здійснила спробу показати діяльність тих суспільних організацій, які функціонували в період нацистської окупації³. Але періодичні видання як засіб інформаційної політики не стали об'єктом уваги дослідниці.

Процес функціонування періодичних видань на території Східної Галичини окупованої радянськими військами у 1941-1944 рр. розглядав у своїх працях В. Офіцинський. Він висловлював думку про те, що з початком німецько-радянського збройного протистояння у Другій світовій війні протягом 22 місяців українське друковане слово змушене було мовчати. Газета «Львівські вісті» продовжувала виходити, але її публікації відображали радше політику окупаційної влади ніж вільної української думки⁴.

Періодика Другої світової війни стала також об'єктом уваги й польських авторів. Зокрема, польська дослідниця Agnieszka Cieślukowa, у своїй праці *Prasa okupowanego Lwowa* показала яким чином будь який громадянин Львова міг отримати інформацію з періодики окупованого радянською армією міста. У своїх дослідженнях авторка обмежилася лише періодичними виданнями, що видавалися польською мовою, у той час як у місті функціонувала преса українською, єврейською, російською та німецькою мовами.

історії, політології та міжнародних відносин, кафедра міжнародних відносин, кафедра міжнародної інформації” 2006, Чернівці: Рута, т. 12–13, 37–42.

² А. В. Боляновський, *Національна політика нацистської Німеччини в Галичині у 1941–1944 рр.*, „Вісник Львівського університету. Серія історична” 1998, випуск 32, Львів, с. 136–145.

³ Г. В. Стефанюк *Політика нацистської окупаційної влади щодо східногалицького соціуму у 1941–1944 рр.* .) „Сторінки воєнної історії України” 2009, К.: Інститут історії України НАН України, вип. 12, с. 169 – 176.

⁴ В.А. Офіцинський *Дистрикт Галичина (1941- 1944 рр). Історико-політичний нарис.* Електронний ресурс: <http://exlibris.org.ua/distrikt> (режим доступу: 2.05.2017)

Важливим є те, що авторка показала періодичні видання, що видавалися у Львові до 1939 р.

На думку іншого вченого Олександра Луцького, система політичної цензури більшовицької влади стала настільки всеохоплюючою, що випуск газетної і книжково-журнальної продукції без попередньої цензури був заборонений. Під особливо пильним контролем були львівські обласні газети: "Вільна Україна", "Ленінська молодь", "Czerwony Sztandar", кожна з яких мала окремого цензора⁵.

Отже, мета статті – на прикладі двох періодичних видань «Вільна Україна» та «Львівські вісті» виявити особливості, спільні та відмінні риси у діяльності радянської преси у 1939-1941 рр. та нацистської періодики у перші місяці німецького окупаційного режиму 1941-1943 рр. на території Львова, їх роль у формуванні інформаційного простору обох тоталітарних режимів.

Методологія. Методологічною основою дослідження проблеми впровадження більшовицької та нацистської влади на території Львова та ролі у цьому процесі періодичних видань стали нові синергетичні методологічні погляди, соціально-психологічні теорії впливу на особистість, які допомогли пояснити суспільні та соціальні процеси, спричинені політикою Радянського Союзу і нацистської Німеччини на окупованих територіях. Основними історичними методами, якими оперувала авторка, стали: історично-порівняльний, історико-ретроспективний.

Метод ретроспективного психологічного аналізу політичних явищ дав можливість поглянути в майбутнє і зробити адекватні висновки про те, що інформаційна політика нацистської Німеччини і Радянського Союзу стала важливим досвідом у вивченні інформаційних технологій та дослідження причин сучасних інформаційних воєн. Цей метод допоміг розкрити не тільки зміст і прогресивність минулих історичних подій, але й регресивність явищ минулого, тобто наслідків

⁵ О. Луцький. „Радянїзація” Львова: вересень 1939 – червень 1941 рр. Електронний ресурс: <http://map.lviv.ua/statti/luckij2.html> (режим доступу 23.05.2017)

інформаційної політики нацистської Німеччини для населення України з певної історичної дистанції, коли вже відомі результати цієї діяльності і дається оцінка її ефективності і впливу на свідомість українського населення в роки Другої світової війни.

Історично-порівняльний метод дозволив порівняти виділені структурні частини предмету дослідження в часі і зіставити процеси впровадження більшовицької та нацистської влади на території Львова у 1939-1941 рр.

Основна частина. Наразі, характеризуючи особливості нацистського окупаційного режиму необхідно зазначити, що це був «новий порядок», який як і радянський, супроводжувався каральними акціями проти мирного населення, зокрема й інтелігенції. На думку відомого українського вченого Ковалю В.М., у планах Третього рейху державних утворень на території окупованих країн не передбачалося. Він стверджує, що Гітлер не приховував «Що Схід мусить бути поставлений на службу Європі. Про державно-правову сторінку говоритиметься пізніше, по закінченні війни»⁶.

Передовсім хотілося б зазначити, що у напередодні II світової війни в самому лише Львові видавалось близько 300 газет і журналів – українських, польських, єврейських. Загалом у воєводстві – 373 назви. Лише щоденних газет було: 6 польських – “Дзєннік польскі”, “Газета Львовска”, “Слово народове”, “Ілюстровани гонєц поранни”, “Ілюстровани експрес поранни”, “Вєк нови”, три українські – найстаріше “Діло”, “Новий час”, “Українські вісти”, дві єврейські – “Хвіля”, “Морген”, одна російська “Русский голос” та одна німецька “Остдойчес Фольксблятт”. Найбільшою популярністю користувалися видання “Вєк нови” і “Діло”⁷.

Газета «Діло», яку очолював Іван Кєдрин, Іван Німчук та Володимир Кузьмович. Видання виходила з 1880 до 1939 рр. з невеликими

⁶ М. В. Коваль *Діяльність «Просвіти» на окупованій території України /1941–1944 рр.*, „Просвіта»: історія та сучасність” К.: Веселка 1998, с. 90–95.

⁷ *З історії львівської преси.* Електронний ресурс: <http://lviv.biz/uk/history/press/> (режим доступу 25.05.2017).

перервами під час Першої світової та Українсько-польської війни, мало значну вагу в громадському та культурному житті українців Галичини. Часопис "Діло" формувався як загальноукраїнський політичний друкований орган, що відповідав запитам українців. Газета давала можливість українській спільноті вести дискусії на будь яку тематику. З початку свого заснування газета працювала на відродження України і стояла на національно-демократичних позиціях. Газета «Діло» виходила практично до самого вступу радянських військ у місто⁸.

Також до 1939 р. у Львові видавалося історико-літературне щомісячне ілюстроване видання «Червона Калина». У щомісячнику публікувалися матеріали про визвольні змагання 1917-1921 рр. На сторінках видання публікували спогади відомих українських діячів, огляди та документи.

З приходом до Львова радянських військ діяльність місцевої преси була зупинена. Після наради журналістів 25 вересня окремі її учасники сподівалися відновити роботу українських видань у довоєнному форматі, однак це не відповідало намірам радянської адміністрації. На зміну різнобарвній, ідейно багатопрезентативній пресі мусив «сформуватись одноцільний фронт преси, відданої на послуги соціалістичному будівництву»⁹. У Львові пресу «нового зразка» започаткувала газета «Вільна Україна», перший номер якої вийшов вже 25 вересня 1939 р. Газета видавалася майже до кінця червня 1941 р. і впродовж всього часу вийшло в світ 536 чисел в обсязі близько 3000 сторінок. Власне, цей значний масив номерів і їх задовільне збереження до сьогоднішнього дня уможливають пошук на шпальтах газети цікавої в історичному ракурсі 1939-1941 рр. інформації. Отже, того ж самого дня вийшов перший номер щоденника "Вільна Україна" (за ред. Андрія Чеканюка), який мав стати єдиним українським щоденником. Наступного дня, на черговому зібранні, львівським журналістам

⁸ Діло. 6 липня 1939 р.; 31 серпня 1939 р.; 2 жовтня 1939 р.

⁹ О. Палюх, *Діяльність Львівської філії Бібліотеки АН УРСР у 1940–1941 рр.* (за матеріалами газети „Вільна Україна”). Електронний ресурс: <http://ua.convdocs.org/docs/index-17795.html> (режим доступу 25.05.2017)

запропонували долучитися до роботи у новоствореному часопису. До початку німецько-радянської війни вийшло друком 536 номерів газети.

Нова влада потребувала друкованого органу, який сповіщав би населення про події, що відбувалися у Східній Галичині, крім того, важливим було тримати місцеве населення у потрібному інформаційному вакуумі. "Вільна Україна", як і польськомовний щоденник "Червони Штандар", стали органом Тимчасового управління міста Львова, а в грудні 1939 р. газета "Вільна Україна" стала органом Львівського обкому КП(б)У та облвиконкому.

Часопис був основним інформаційним рупором, який сповіщав рідною мовою українську громаду міста про успіхи в радянізації усіх сфер суспільного життя. Він ставав потужним пропагандистським інструментом, який активно інформував населення про літературне життя міста. Зокрема, висвітлювалася діяльність організації місцевого осередку Спілки радянських письменників України, розміщувалися анонси про авторські зустрічі, вечори, лекції в самому Клубі письменників чи в інших установах, про приїзд відомих радянських літераторів. Газета "Вільна Україна" писала й про такі ідеологічно вагомні заходи Спілки, як участь письменників у передвиборчій кампанії та підготовці святкувань першої річниці визволення Західної України. На шпальтах часопису виходили друком літературні поетичні тексти. Серед авторів були і місцеві поети, і приїжджі зі Східної України, які пропонували вірші на "визвольну" тематику.

Через газету «Вільна Україна» більшовики здійснювали пропагандистську кампанію, де основне місце займала пропаганда проти Польщі та прихилення на свій бік населення Галичини. У цьому контексті розгорнуто велику кампанію з метою підсилення ідеї про необхідність визволення українського населення "з-під панського ярма". Ця ідеологема про "визволення і порятунок" була створена ще в імперські часи, її життя і функціонування у суспільстві Галичини, на думку керівництва Комуністичної партії мали принести свої

результати¹⁰.

Одразу ж після зайняття території Західної України Червона армія почала формувати нову адміністративну систему та владу по вертикалі. В умовах військового стану, під впливом більшовицьких пропагандистських гасел, які проголошувалися через пресу, розпочалося формування «народної влади» у Львові на чолі з комуністами. Відповідно, під контролем Червоної армії та із застосуванням пропагандистських технологій відбулися вибори до Народних Зборів Західної України¹¹.

На сторінках газети «Вільна Україна», як основного органу нової влади, висвітлювалися заходи з підготовки до Народних Зборів Західної України¹². 19 жовтня газета "Вільна Україна" й інші видання опублікувала "Гасла до виборів в Українські Народні Збори", у яких кілька разів згадувався "вождь і учитель, кращий друг українського народу – великий Сталін" та нагадувалося: "Громадяни, пам'ятайте! Неділя, 22 жовтня – день виборів до Українських Народних Зборів! Всі, як один чоловік, візьмемо участь у виборах депутатів до Українських Народних Зборів!".

На засіданні Народних Зборів Західної України, що відбулося 26-28 жовтня 1939 р. під впливом лозунгів Комуністичної партії було прийнято Декларацію, у якій зазначалося, що "віднині вся влада в Західній Україні належить трудящим міста й села в особі Рад депутатів трудящих". Негайно ж було прийнято рішення про конфіскацію поміщицьких, монастирських земель та земель великих державних урядовців, націоналізацію банків і великої промисловості. Щоб відволікти увагу населення Львова від заходів, які могли викликати обурення у газеті «Вільна Україна» публікувалися карикатури

¹⁰ А. Бугайчук, *Як голосували «за советів»*, „ВолиньPost” 28 Жовт. 2013.

¹¹ В. Кульчицький, С. Кондратюк, *Встановлення радянських органів влади в Західній Україні у 1939-1941 рр.*, „Вісник Львівського університету. Серія юридична” 2001, Львів, вип.36, с.137-141.

¹² Максим Мазипчук *КПЗУ і "Сельроб". Український лівий рух на Галичині й Волині в 1920-х.* „Українська правда”. 01.04.2016. Електронний ресурс: www.istpravda.com.ua/articles/2016/04/1/149034/view_print/ (режим доступу 5.05.2017).

на Польський уряд та систему правління на території Східної Галичини за часів панування Польщі¹³.

На сторінках газети висвітлювалася також діяльність новостворених ідеологічних структур, що функціонували на всій території СРСР, зокрема – комсомольської та піонерської організацій¹⁴. Це був важливий елемент більшовицької політики – ставка на молодь через вплив на її свідомість обіцяла отримання позитивних результатів для політики більшовиків.

Втілюючи власні ідеї керівництво Комуністичної партії, зокрема Політичне управління Червоної армії дуже серйозно ставилося до підготовки пропагандистських кандидатів. Відкрито, на сторінках газети «Вільна Україна» друкувалися інструкції як працювати агітатору, які теми розглядати під час спілкування з місцевим населенням та інше. Так, у статті газети «Вільна Україна» від 8 лютого на сторінці 2-й надруковано такі статті як «Перенести центр агітаційної роботи на десятихатки», на цій же сторінці – «Працює 617 агітаторів», «546 агітаторів за роботою», де добре розкривалися методи та технології агітаційної роботи серед населення Львова¹⁵. На шпальтах цих газет писали про працівників партії, які добре працювали як агітатори, відзначали їхню активність і досягнення¹⁶.

Анексувавши восени 1939 р. Західну Україну, більшовицька влада розгорнула широкий наступ на релігію і церкву, зокрема Греко-Католицьку як важливіший чинник духовного і політичного життя краю. Але тиск на неї з боку влади був, принаймні, порівняно з післявоєнними роками, не такий жорстокий. Радянська влада проводила досить обережну політику щодо греко-католицької церкви. Розуміючи, що саме релігійні діячі ведуть активну антибільшовицьку пропаганду, на думку ватажків комуністичної партії, не час було відкрито виступати проти неї,

¹³ Вільна Україна, 15 жовтня 1939 р.; Вільна Україна, 22 жовтня 1939 р.; Вільна Україна, 2 листопада 1939 р.; Вільна Україна, 3 листопада 1939 р.

¹⁴ Вільна Україна, 16 листопада 1939 р.; Вільна Україна, 6 січня 1940 р.

¹⁵ Вільна Україна, 8 лютого 1940 р.

¹⁶ Вільна Україна, 12 лютого 1940 р.; Вільна Україна, 4 березня 1940 р.; Вільна Україна, 29 березня 1940 р.; Вільна Україна, 10 травня 1940 р.

це могло закінчитись відкритими виступами населення, а радянська влада ще не остаточно закріпилася на цій території.

Також, дослідник О. Ленартович вважає, що останнє було викликане двома основними причинами: по-перше, радянський режим зважав на непевність ситуації в умовах дальшого ведення війни в Європі; по-друге, велику роль відігравав незаперечний авторитет митрополита Андрія Шептицького. Необхідно також зазначити, що радянське керівництво добре знало про заслуги УГКЦ у боротьбі проти полонізації й розуміло, що відвертий курс на знищення цієї церкви, м'яко кажучи, не відповідатиме офіційно проголошеній українізації. У хроніці монастиря св. Йосафата у Львові відзначено як знаменний факт, що 27 вересня 1939 року київське радіо в одній з передач висловило вдячність галицькому духовенству за те, що воно "так вірно піддержувало дух українського між народом"¹⁷. З огляду на це, на сторінках газети «Вільна Україна» питання діяльності УГКЦ висвітлювалося вкрай рідко.

Отже, більшовицька влада використовувала періодичні видання, зокрема газети «Вільна Україна» та «Львівські вісті» як засіб політичної пропаганди. На сторінках газет розміщувалися матеріали, які повинні були налаштувати українське населення проти польського уряду. Публікації, розміщені на сторінках газет впливали на встановлення у Східній Галичині радянської влади.

Методи та технології впливу на населення захоплених територій не змінилися і з приходом нацистської окупаційної влади. Саме періодичні видання стали основною зброєю пропаганди Третього рейху на окупованих територіях, хоча сприйняття нацистів населенням Львова у перші місяці окупації були дещо іншими ніж сприйняття радянської влади.

Початок німецько-радянської війни, як і перший етап німецько-польського протистояння, асоціювався у мешканців Львова із кількома хвилями доволі відчутних бомбардувань. На перших порах німців

¹⁷ О. Ленартович, *Ліквідація УГКЦ на західно-українських землях у повоснний період*, Укр. Думка, 25 квітня 1996, с. 10.

пов'язували зі “сталевою волею” і силою, з одного боку, та певною «витонченістю», – з іншого. Крім того, німецьких солдат, на противагу радянським, стали пов'язувати із чистотою та охайністю, а це для міщан було синонімом їхньої культурності¹⁸. Серед українців поширилася ілюзорна думка про те, що Львів може, нарешті, стати “справді українським”. Появу української символіки на вулицях міста відразу після появи німецьких збройних сил сприймали як маніфестацію її національної приналежності: “В перший день Львів зразу змінився. На будинках з'явилися синьо-жовті прапори...Тішило, що ось тут, у нашому місті, в якому я пережив дев'ятнадцять років під польською займанщиною та майже два роки радянського “визволення”, вперше побачив на міській рагуші синьо-жовтий прапор” – згадував О.Тарнавський¹⁹. З приходом на територію Східної Галичини, нацистський уряд почав створювати у свідомості місцевих мешканців образ озвірілого ворога – радянського більшовизму. Львів'яни стали свідками таких звірств одразу після відкриття тюрем на Казимирівській (“Бригідки”) і Лонцького. Це стало дієвим засобом німецької військової пропаганди, розрахованої як на цивільне населення, так і на німецьких солдат. У кінохроніці, в газетах і журналах активно поширювалася ця інформація у перші ж дні захоплення міста²⁰.

Питання окупації Східної Галичини військами фашистської Німеччини, становлення нацистського окупаційного режиму та відповідна реакція суспільства були в центрі уваги всіх українських періодичних видань, що з'явилися у перші дні війни.

1 серпня 1941 р. у газеті «Львівські вісті» була опублікована Прокламація про те, що Львів та, загалом Східна Галичина віднині беруться «під охорону Великонімецької держави». Також зазначалося, що Львів стає столицею Нового дистрикту²¹.

¹⁸ Є. П. Наконечний, *"Шоа" у Львові: спогади*, НАН України, Львів: наук. б-ка ім. В. Стефаника, 2004, с. 28.

¹⁹ О. Тарнавський, *Літературний Львів. 1939–1944: Спомини*, Львів: Просвіта, 1995, с. 19.

²⁰ Є. П. Наконечний, *"Шоа" у Львові...*, с. 29-30.

²¹ Львівські вісті, 1 серпня 1941 р.

У перших номерах газети нацистська окупаційна адміністрація публікувала інформацію про основи управління Галичиною, встановлення нових законів суспільного життя та перебіг подій на фронті – захоплення нацистською Німеччиною тієї чи іншої території СРСР.

У центрі уваги часописів Східної Галичини були події, пов'язані з Актом відновлення державності. Із сторінок «Львівський вістей», «Самостійної України», «Жовківських вістей», «Вільного слова», «Українських щоденних вістей», «Зборівських вістей» постає зрима та об'ємна картина цієї важливої дати національної історії. Перша шпальта першого числа часопису «Самостійна Україна», що вийшов під гаслом «Бог і Україна», починалася словами: «На визволених українських землях Організація Українських Націоналістів будує братську державу під проводом Степана Бандери»²². Помістив часопис і Маніфест ОУН, в якому існуючий лад сил у світі оцінювався як такий, що насильно «здавлює вартісні та життєздатні народи, валиться від їх визвольних ударів. Московська імперія – сьогодні складова частина цього укладу. Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини».

Важливе місце у газеті «Львівські вісті» відводилося антисталінській пропаганді та статтям, що показували держави союзників СРСР у дуже неприглядному світлі. Так у газеті «Львівські вісті» від 30 серпня 1941 р. розміщена стаття про те, що після втрати України Радянському Союзу загрожує промислова криза²³. В іншому номері (від 21/22 вересня) міститься стаття про визволення Києва, у якого велике майбутнє з німецьким народом та фюрером...²⁴. У випуску газети від 12 жовтня повідомляється про те, Сталін разом зі своїм штабом, який не здатен захистити свої народи, змушений тікати із Москви, про те, як важко жилося східним народам під владою радянського режиму та інше.

²² В. А. Офіцинський, *Дистрикт Галичина (1941- 1944 рр). Історико-політичний нарис*. Електронний ресурс: <http://exlibris.org.ua/distrikt> (режим доступу 2.05.2017).

²³ Львівські вісті, 30 серпня 1941 р.

²⁴ Львівські вісті, 21/22 вересня 1941 р.

У статті використовується ціла низка історичних фактів та подій для більшої переконливості читачів²⁵.

З початком окупації Східної Галичини нацистськими військами та входження її до складу Генеральної Губернії, засоби масової інформації повідомляли про наміри вищого німецького керівництва відкрити у Львові ряд закладів вищої школи: університет, інститут ветеринарної медицини, інститут народного господарства, політехнічний, педагогічний та музичний інститути²⁶. Однак, процес відкриття вищих навчальних закладів затягнувся. І лише навесні 1942 р. були відкриті інститути: медичний, ветеринарний, фармацевтичний, політехнічний з п'ятьма факультетами: будівельним, архітектурним, хімічним, машинобудівним, електрохімічним та сільськогосподарським. Очевидно, що відкриття вищих навчальних закладів у Східній Галичині було викликане не якимось особливим українофільством німецької влади, а меркантильними потребами воєнного часу, в першу чергу в медиках та фармацевтах. Крім того, як зауважив Кость Паньківський, українці, кількість яких у польських вузах була незначною, навчалися на перших трьох курсах, на старших же курсах переважали польські студенти. Крім того, незважаючи на зусилля голови міста Ю. Полянського, а також відомих учених І. Крип'якевича, В. Сімовича, так і не було відкрито Львівський університет²⁷.

Судячи зі статей, які публікувалися на перших сторінках Газети «Львівські вісті», населення міста мало можливість розпочати навчання своїх дітей у початкових та школах. 1 серпня 1941 р. відділ освіти міської управи Львова став державною установою для шкільних справ при губернаторстві дистрикту²⁸. Згідно з розпорядженням німецької адміністрації, всі діти української і польської національності 1928-1934 рр. народження були зобов'язані ходити до школи. Суворо заборонялося

²⁵ Львівські вісті, 12/13 вересня 1941 р.

²⁶ Львівські вісті, 12 листопада 1941 р.

²⁷ В.А. Офіцинський, *Дистрикт Галичина (1941- 1944 рр). Історико-політичний нарис*. Електронний ресурс: <http://exlibris.org.ua/distrikt> (режим доступу 2.05.2017).

²⁸ Львівські вісті, 14 серпня 1941.

приймати до українських та польських шкіл єврейських дітей. У кожній такій статті говорилося про те, що незважаючи на військові події та загрозовий час, окупаційна влада дбає про молоде покоління українців і намагається створити умови для їхньої освіти²⁹.

Через періодичну пресу німецький окупаційний режим створював ілюзію прихильного ставлення гітлерівської влади до українського населення. Постійне наголошування на здобутках та мирній праці в ім'я Великонімеччини, публікації про те, як квітне і розвивається українська культура, постійне зіставлення і порівняння німецького режиму та радянського, звичайно ж, не на користь останнього призводили до того, що певна частина українського суспільства спочатку, справді вірила окупаційній владі й співпрацювала з нею.

Оскільки преса насамперед виконувала стратегічне завдання нацистської ідеології: сприяти тому, щоб населення окупованих територій перейнялося антибільшовицькими настроями, значне місце в періодичній пресі відводилося саме ідеологічному питанню. Більше того, більшовизм ототожнювався з Радянською владою і єврейством. Але, оскільки редакційна колегія складалася з українців, то єврейське питання у перші місяці війни, вочевидь, не загострювалося.

Через періодичну пресу німецька окупаційна влада створювала ілюзію прихильного ставлення гітлерівської влади до українського населення. Постійне наголошування на здобутках та мирній праці в ім'я Великонімеччини, публікації про те, як квітне і розвивається українська культура, постійне зіставлення і порівняння німецького режиму та радянського, звичайно ж, не на користь останнього призводили до того, що певна частина українського суспільства спочатку, справді вірила окупаційній владі й співпрацювала з нею. Але події, які розгорталися на окупованій території та на фронті, вочевидь, не сприяли формуванню позитивного іміджу нацистської влади серед місцевого населення. Мешканці Львова зрозуміли,

²⁹ Львівські вісті, 29 серпня 1941 р.; Львівські вісті, 7,8, 12 вересня 1941 р.; Львівські вісті, 11 листопада 1941 р.

що збудувати незалежну державу в умовах окупаційного режиму навряд чи буде можливим. Плани гітлерівської Німеччини жодним чином не передбачали існування також держави як Україна. Пресі ставало усе важче висвітлювати події, що свідчили про бажання українського населення мати власну державу.

Проаналізувавши номери газети «Львівські вісті» за листопад-грудень 1941 р., необхідно зазначити, що зміст публікацій кардинально змінився. На сторінках видання усе менше друкувалося матеріалів про особливості української культури, історії. Натомість, з'явилося більше статей, присвячених життю і роботі оstarбайтерів у Німеччині, життю і діяльності відомих діячів Третього рейху та інше.

Отже, якщо проаналізувати хоча б газети перших двох місяців нацистської окупації Львова, то можемо прийти до висновку, що система подачі інформацію, і власне пропаганда радянського та німецького окупаційних режимів мало чим відрізнялася. Це пояснюється тим, що обидва тоталітарні режими застосовували подібні інформаційно-пропагандистські технології та методи впливу на населення захоплених територій. Докладно ця подібність проаналізована і показана у працях О.О. Салати³⁰.

У чому ж особливості та схожість, наприклад періодичних видань радянської влади «Вільна Україна» та «Львівські вісті»?

Дуже цікавою є структура побудови газет, в цілому, і, кожної сторінки окремо. Так, поряд зі зведеннями з фронту та політичною пропагандою на першій сторінці більшості номерів містяться статті, де мова йде про звичайне мирне життя і буденні людські потреби, «Допоможім сільській молоді вчитися», «Середньошкільна проблема», «Діти вулиці», «Українська культура»³¹. Такий прийом використовувався для того, щоб продемонструвати місцевим жителям Львова та Східної Галичини, в цілому, що незважаючи на складні умови війни нацистська окупаційна

³⁰ О. О. Салата, *Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.–1944 рр.)*, Донецьк: Норд-Прес, 2010, 361 с.

³¹ Львівські вісті, 29 серпня, 9 вересня, 23, 30 жовтня 1941 р.

влада турбується про життя місцевого населення.

Обидві газети і «Вільна Україна» і «Львівські вісті» містили 4, або 8 сторінок. На другій сторінці, традиційно розміщувалися матеріали про події за кордоном; статті, що розвінчували міфи про «радянський рай», публікації про зміни у системі управління та житті міста Львова (політичному, економічному, культурному). Часто на 2-й сторінці газети розміщували матеріали про воєнно-політичну та економічну ситуацію у зайнятих німецькими військами містах України³².

Традиційно, на 3-й сторінці розміщували матеріали статей про щоденну працю населення Львова, про проблеми, які виникали на шляху реалізації нацистської політики на окупованих територіях, поради щодо виховання молоді та ін. Часто тут розміщували літературні та поетичні твори відомих українських, польських та німецьких письменників і поетів³³. На 3-й сторінці кожної газети розміщувалися також матеріали про спортивні новини, про діяльність української кооперації, Просвіти та місцевих жіночих та дитячих організацій³⁴.

Остання, 4 (у деяких виданнях 7,8) сторінка, фактично слугували рекламним блоком, де писалися новини та оголошення про роботу театрів, спортивних закладів, гуртків; повідомлення про торгові операції, вакантні посади та інше³⁵.

Висновки. Таким чином, аналіз, проведений на основі вивчення матеріалів двох основних періодичних видань радянської та нацистської окупації «Вільна Україна» та «Львівські вісті», свідчить про те, що обидва тоталітарні режими прагнули засобами періодичних видань здійснювати вплив на свідомість місцевого населення, тому й структура газет і часописів була дуже схожою.

Отже, можемо зробити висновки, що у перші місяці панування у Східній Галичині радянська влада була більш лояльною до місцевого населення, її діяльність була зосереджена переважно на пропаганді

³² Львівські вісті, 13,15 серпня, 12 вересня, 1941 р.

³³ Львівські вісті, 16 серпня, 1941 р.

³⁴ Львівські вісті, 26,27 вересня, 1941 р.

³⁵ Львівські вісті, 1 серпня 1941 р. по 26 жовтня 1941 р.

серед населення радянського способу співжиття. Але одразу після Народних Зборів Західної України почалося активне втілення більшовицького режиму в усіх сферах життя міста. Натомість, матеріали газети «Львівські вісті» дали можливість розкрити дві сторони нацистської окупації, а саме: з одного боку політику терору і насильства, політику заборон і обмежень; з іншого боку — можливість населенню Львова, хоч і під контролем влади із сильними обмеженнями, на національно-культурне життя. Незважаючи на це було очевидно, що політика нацистської влади в Східній Галичині мала яскраво виражений антиукраїнський характер, що було головною причиною розгортання тут руху опору.

Рекомендації. Тема впливу періодичних видань на населення окупованих територій України у роки Другої світової війни є дуже важливою у контексті вивчення інформаційних технологій та їх значення у військових конфліктах, тому на часі буде поглиблення вивчення ролі періодики у воєнно-політичному протистоянні нацистської Німеччини та СРСР у 1941-1944 рр.

Literatura / Література / References

- Боляновський, А. В. (1998). Національна політика нацистської Німеччини в Галичині у 1941-1944 рр, „Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 32” 1998, Львів, с. 136-145.
- Боляновський, А. В. (2006). Німецька пропаганда серед вихідців із СРСР у німецьких військах у 1942-1944 рр, Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, факультет історії, політології та міжнародних відносин, кафедра міжнародних відносин, кафедра міжнародної інформації. Чернівці: Рута, т. 12-13, 37-42.
- Бугайчук, А. (28 Жовт. 2013) Як голосували «за советів». ВолиньPost.
- Вільна Україна, 12 лютого 1940 р.; Вільна Україна, 4 березня 1940 р.; Вільна Україна, 29 березня 1940 р.; Вільна Україна, 10 травня 1940 р.
- Вільна Україна, 15 жовтня 1939 р.; Вільна Україна, 22 жовтня 1939 р.; Вільна Україна, 2 листопада 1939 р.; Вільна Україна, 3 листопада 1939 р.
- Вільна Україна, 16 листопада 1939 р.; Вільна Україна, 6 січня 1940 р.
- Вільна Україна, 8 лютого 1940 р.

- Діло. 6 липня 1939 р.; 31 серпня 1939 р.; 2 жовтня 1939 р.
- З історії львівської преси. Електронний ресурс: <http://lviv.biz/uk/history/press/> (режим доступу 25.05.2017)
- Коваль, М. В. (1998). Діяльність «Просвіти» на окупованій території України 1941-1944 рр. (с. 90-95). «Просвіта»: історія та сучасність, К.: Веселка.
- Кульчицький, В., Кондратюк, С. (2001) Встановлення радянських органів влади в Західній Україні у 1939-1941 рр, Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів, вип.36, 137-141.
- Ленартович, О. (25 квітня 1996). Ліквідація УГКЦ на західно-українських землях у повоєнний період, Укр. Думка, с. 10.
- Львівські вісті, 1 серпня 1941 р.
- Львівські вісті, 1 серпня 1941 р. по 26 жовтня 1941 р.
- Львівські вісті, 12 листопада 1941 р.
- Львівські вісті, 12/13 вересня 1941 р.
- Львівські вісті, 13,15 серпня, 12 вересня, 1941 р.
- Львівські вісті, 14 серпня 1941.
- Львівські вісті, 16 серпня, 1941 р.
- Львівські вісті, 21/22 вересня 1941 р.
- Львівські вісті, 26,27 вересня, 1941 р.
- Львівські вісті, 29 серпня 1941 р.; Львівські вісті, 7,8, 12 вересня 1941 р.; Львівські вісті, 11 листопада 1941 р.
- Львівські вісті, 29 серпня, 9 вересня, 23, 30 жовтня 1941 р.
- Львівські вісті, 30 серпня 1941 р.
- Максим Мазипчук КПЗУ і "Сельроб". Український лівий рух на Галичині й Волині в 1920-х. Українська правда. 01.04.2016. Електронний ресурс: www.istpravda.com.ua/articles/2016/04/1/149034/view_print/ (режим доступу 5.05.2017).
- Наконечний, Є. П. (2004). "Шоа" у Львові : спогади (с. 29-30). НАН України. Львів: наук. б-ка ім. В. Стефаника.
- Наконечний, Є. П. (2004). "Шоа" у Львові : спогади, НАН України, Львів: наук. б-ка ім. В. Стефаника, с. 28.
- Олександр Луцький. "Радянізація" Львова: вересень 1939 – червень 1941 рр. Електронний ресурс: <http://map.lviv.ua/statti/luckij2.html> (режим доступу 23.05.2017)
- Офіцінський В.А. Дистрикт Галичина (1941- 1944 рр). Історико-політичний нарис. Електронний ресурс: <http://exlibris.org.ua/distrikt> (режим доступу 2.05.2017)
- Палух, Ольга. Діяльність Львівської філії Бібліотеки АН УРСР у 1940-1941 рр. (за матеріалами газети „Вільна Україна”). Електронний ресурс: <http://ua.convdocs.org/docs/index-17795.html> (режим доступу 25.05.2017)
- Салата, О. О. (2010). Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р. – 1944 рр.), Донецьк: Норд-Прес, с. 361

- Стефанюк, Г. В. (2009). Політика нацистської окупаційної влади щодо східногалицького соціуму у 1941-1944 рр.). Сторінки воєнної історії України. К.: Інститут історії України НАН України, вип. 12, 169-176.
- Тарнавський, О. (1995). Літературний Львів. 1939-1944: Спомини, Львів: Просвіта, с. 19.

To cite this chapter:

Salata, O. (2019). Role of the media in the implementation of the Soviet and the Nazi regime in the city of Lviv in 1939-1941. In: M. Apollo, M. Krupska-Klimczak (Eds.), *Poland and Ukraine: Problems and prospects* (pp. 351-370). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.